Kováč, Milan

Antóniov lacandónsky panteón a starí Mayovia : porovnávacia štúdia

Religio. 2000, vol. 8, iss. 2, pp. [125]-150

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/124932
Access Date: 30. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

António lacandónsky panteón a starí Mayovia.

Porovnávacia štúdia

Milan Kováč

António je posledným žijúcim *toohilom* – náboženským vodcom posledného prežívajúceho mayského kmeňa, ktorý neprijal kresťanstvo. Jeho plné meno znie Chan K'in António, maysky teda Malé Slnko António. Žije v osade Nahá, ktorá je do dnešných dní natoľko odrezaná od okolitého sveta, že stále úspešne vzdoruje globalizačným trendom, ktoré zachvátili aj po stáročia konzervatívny mexický Chiapas. António je v prvom rade šamanom a mudrcom, ktorý údajne dokáže, už ako posledný z Mayov, komunikovať priamo s bohmi.

Pod Maymi v tejto štúdii však rozumiem predovšetkým Mayov predšpanielskej éry, nie súčasné mayské skupiny, ktoré sa síce vyznačujú spoločným historickým dedičstvom, avšak vysokou heterogenitou jazykov a lokálnych kultúrnych zvyklostí. Lacandóncov, ktorí sú jednou z takýchto mayských skupín budem chápať ako samostatnú entitu, pretože ich tradície a zvlášť náboženstvo sú hlboko konzervatívne. Lacandónci sú totiž reálne jedinou prežívajúcou mayskou skupinou, ktorú v oficiálnych štátnych dokumentoch označujú mexické úrady ako „polyteistickú".

Medzi Lacandóncami som strávil istý čas v roku 1994, a potom som u nich robil spolu s manželkou rozsiahlejší dlhodobý výskum v rokoch 1999 až 2000. Dôvodom tohoto výskumu bola práve ich obdivuhodná schopnosť rezistencie voči misionárskym a civilizačným vplyvom.[1] Okrem toho ma pochopiteľne zaujímala možnosť aplikácie ich náboženských predstáv na stále temné stránky náboženstva starých Mayov. Mojím stálym sprievodcom v tejto neľahkej problematike bol práve António. Hrdý muž, najvýznamnejšia autorita komunity, vodca, vedomý si blízkeho konca svojho kmeňa. Možno práve preto bol ochotný sedávať celé hodiny so mnou pri ohni vo svojej chatrči a ešte častejšie na kopci vo svojom dome bohov, ktorý sám postavil a kde každodenne vykonáva kult pre bohov, veľmi podobných tým, ktorí boli vzývaní kedysi, za čias starých Mayov. Svojou hrkotavou mayčinou mi vykladal príbehy o bohoch, ktoré som už vtedy v zápisníku ozna-

1 Podrobnejšie sa o dejinách rezistencie Lacandóncov možno dočítať in: Jan de Vos, *No queremos ser cristianos*, México: Instituto Nacional Indigenista, 1990.

čoval poznámkami o ich predkolumbovských pendantoch. Takáto unikátna situácia mohla na samom konci 20. storočia nastať hneď z niekoľkých dôvodov.

Lacandónci boli až do 20. storočia prakticky intaktní, a tak nepodstúpili niekoľko storočí trvajúci tlak španielskeho koloniálneho katolicizmu. Dostatočne ich pred ním chránili nehostinné a nepriechodné džungle dnešného mexického štátu Chiapas, kam sa stiahli niekedy na začiatku španielskej expanzie. Lacandónci majú mentalitu, ktorá preferuje nesmierne konzervatívne jednanie a prudké odmietanie čohokoľvek cudzieho. To je ten najlepší predpoklad zachovávania pôvodných náboženských predstáv. Ich jazyk je dialektom yucatéčtiny, a tak napriek tomu, že v súčasnosti žijú hlavne medzi horskými – tzeltalskými Maymi, ich tradície vychádzajú z Yucatánu, ktorý bol s najväčšou pravdepodobnosťou ich domovom, kým sa nestiahli do džunglí. A práve Yucatán bol centrom civilizačného vývoja v mayskom poklasickom období,[2] ktorého sfosilizovaný odraz dnes nachádzame ukrytý ďaleko odtiaľ, v Antóniovom dome bohov v Lacandónskom pralese.

Obr. 1. *Toohil* António pri náboženskom obrade v svojom dome bohov. Na tácke zvanej *xikar* nesie kopčeky z kopálovej živice – *pomu*, ktoré sú, rovnako ako za čias starých Mayov, považované za hlavnú výživu bohov. Foto autor.

2 Toto obdobie datujeme do 10. až 16. storočia po Kr.

Bolo by chybou domnievať sa, že počas štyroch storočí izolácie nedochádzalo v poklasickom mayskom náboženstve medzi Lacandóncami k štrukturálnym zmenám. Dnes sa napríklad lacandónsky kult vykonáva v rámci rodín, dom bohov patrí hlave rodiny a všetko, čo sa v ňom vykonáva, má len veľmi malý a nepriamy sociálny dopad. Tieto, a ďalšie zmeny týkajúce sa posunov v panteóne a v obradovom živote, sú však pomerne priehľadné a ľahko oddeliteľné od jadra. Nepatrné tzeltalské a kresťanské impakty sa nedostali nikdy ďalej, než na úplný okraj lacandónskeho náboženského života. Významnejšie zmeny nastali v apelatívach pre poklasických bohov a v ich hierarchii, ktorá z mnohých božských vládcov urobila len božských pomocníkov a ako to už býva, rôzne paralelné apelatíva začali žiť svojím vlastným životom a stali sa z nich samostatné božstvá, trochu neorganicky trčiace z inak vcelku usporiadaného panteónu. Lacandónske náboženstvo by mohlo vskutku slúžiť ako laboratórium pre skúmanie vnútorných procesov v polyteistických systémoch, ktoré nepodliehali vonkajším zmenám. Naším cieľom tu však nebude skúmať procesy zmien. Pokúsime sa tu porovnať lacandónske náboženstvo s poklasickými Maymi, aby sme si ujasnili, čo a do akej miery je porovnateľné. Až výsledky takejto práce môžu byť východiskom pre skúmanie procesov náboženských zmien, ako aj na dokresľovanie nášho neúplného a chaotického obrazu o mayských božstvách.

Ak teda ideme porovnávať, treba povedať, že našimi základnými prameňmi pre porovnanie sú štyri poklasické mayské kódexy, kódex *Tro-Cortesianus* (Madridský), *Peresianus* (Parížsky), *Dresdensis* (Drážďanský)[3] a kódex *Grolier*.[4] Ďalej sú to yucatécke knihy *Chilam Balam*,[5] quichejský *Popol Vuh*[6] a elaborát kňaza Diega de Landu *Relación de las Cosas de Yucatán*.[7] Na druhej strane budú stáť moje výskumy náboženstva súčasných Lacandóncov, ako aj výskumy mojich predchodcov na tomto poli, zvlášť Alfreda

3 Podľa vydaní F. Anders (ed.), *Codex Tro-Cortesianus*, Graz: Akademische Druck – und Verlangsanstalt 1967; F. Anders (ed.), *Codex Peresianus*, Graz: Akademische Druck – und Verlangsanstalt 1969; J. E. S. Thompson, *A Commentary on the Dresden Codex. A Maya Hieroglyphic Book*, Philadelphia: American Philosophical Society 1972.

4 Kódex *Grolier* sa často pri uvádzaní poklasických kódexov vynechával. Spôsobila to predovšetkým mienka nestora mayológie J. E. S. Thompsona, ktorý ho pokladal za falzifikát. V súčasnosti je exaktnými metódami preukázané, že *Grolier* je rovnocenným prameňom k predchádzajúcim trom kódexom. Dejiny jeho objavu a verifikácie podrobne podáva M. D. Coe, *El desciframiento de los glifos Mayas*, México: Fondo de cultura económica 1999, 239-242.

5 *El Libro de los Libros de Chilam Balam*, preklad A. Barrera Vásquez a S. Rendón, México: Fondo de cultura económica 1994.

6 *The Book of Counsel: The Popol Vuh of the Quiche Maya of Guatemala*, preklad a komentáre M. S. Edmonson, New Orleans: Middle American Research Institute, Tulane University 1971.

7 D. Landa, *Relación de las Cosas de Yucatán*, Mérida: Editorial San Fernando 1993.

Tozzera, ktorý porovnávací výskum náboženstva Mayov a Lacandóncov uplatnil v svojej práci z roku 1907 ako prvý.[8] Dobrým východiskom k porovnávacej práci je aj Clineova tabuľka lacandónskych bohov, ktorú starostlivo zostavil a vypublikoval v roku 1944.[9] Ďalej sa budem opierať predovšetkým o práce Roberta Brucea. Bola to práve jeho štúdia na konci jeho *Gramatiky lacandónčiny*,[10] ktorá ma vyprovokovala k tejto komparatívnej práci. K tomu pristupujú jeho skvelé porovnania v Mayskej hierarchii medzi lacandónskymi bohmi[11] a hľadanie zhôd medzi *Popol Vuh* a knihou Chan K'ina,[12] zvlášť porovnávacia tabuľka, o ktorú sa pokúsil v závere tejto štúdie, rovnako je dôležitá Mayská kozmovízia,[13] ktorej bol spoluautorom. Všetky tieto štyri ťažiskové práce vyšli v šesťdesiatych a v prvej polovici sedemdesiatych rokov. Ďalšie práce, ktoré by reflektovali zásadné posuny mayológie za posledné desaťročia na túto tému nikto nenapísal.[14] Oproti týmto „klasickým" štúdiám spred niekoľkých desaťročí, je tu hneď niekoľko dôvodov na ich revíziu. Tým prvým, už spomenutým a najdôležitejším je ten, že mayologické výskumy prešli za posledných 40 rokov veľmi dlhú a produktívnu cestu, ktorá nám dáva oveľa lepšie možnosti na porovnávanie, než tomu bolo v Bruceových časoch, nehovoriac o období pred ním. Druhým dôvodom je Bruceov prevládajúci lingvistický záujem. Ako lingvista síce nebol v otázkach náboženstva a mytológie celkom nekompetentný, ale predsa len v jeho prácach nachádzame množstvo úvah a interpretácií, s ktorými odborník nemôže súhlasiť. Ďalším dôvodom je samotný posun v lacandónskom náboženstve, kde v súčasnosti už mnohé z predtým opísaných fenoménov nejestvujú. Posledným dôvodom sú výsledky mojich vlastných výskumov, ktoré išli v mnohých oblastiach ďalej než všetky predchádzajúce a postupovali v otázkach náboženstva mnohokrát systematickejšie. Tým ani zďaleka nechcem zľahčovať prácu Brucea, ani ďalších mojich predchodcov na tomto poli. Naopak, bez práce, ktorú

8 A. M. Tozzer, *A comparative study of the Maya and the Lacandones*, New York: Macmillan 1907.

9 H. Cline, „Lore and Deities of the Lacandon Indians, Chiapas, Mexico", *Journal of American Folklore* 57, 1944, 107-115.

10 S. R. D. Bruce, *Gramática del Lacandón*, México: Instituto Nacional de Antropologia e Historia 1968, 123-136.

11 S. R. D. Bruce, „Jerarquía Maya entre los dioses Lacandones", *Anales I.N.A.H.*, 18, 1965, 93-108.

12 S. R. D. Bruce, „The Popol Vuh and the Book of Chan K'in", *Estudios de cultura Maya* 10, 1976/77, 173-209.

13 S. R. D. Bruce – U. Robles – Ch. E. Ramos, *Los Lacandones* II: *Cosmovision Maya*, México: I.N.A.H. 1971.

14 Odhliadnuc od Boremansových prác, prevažne z osemdesiatych rokov, ktoré sú však venované porovnávacej mytológií a nie bohom, naviac sledujú hlavne teoretické ciele. Napr.: D. Boremanse, „A comparative study in Lacandon Maya mythology", *Journal de la Société des Américanistes*, 68, 1982, 71-98.

vykonali oni by bol súčasný výskum prakticky nemožný. To, že som ho realizoval úspešne bolo napokon oveľa viac výsledkom rôznych šťastných okolností, než mojej osobnej príčinlivosti.

Pri porovnávaní lacandónskeho a mayského panteónu budeme najskôr sledovať základný lacandónsky panteón v Antóniovej interpretácii, a potom, v dodatku, budeme hľadať k jeho jednotlivým božstvám predobrazy v starom mayskom náboženstve. Základom komparácie budú vyššie uvedené pramene. Výsledky porovnania na mieste vyhodnotíme.

K'akoch

Lacandónsky boh stvoriteľ. Má charakter božstva typu *deus otiosus*. Panoval v predchádzajúcom svete (ktorý bol zničený). Stvoril súčasný svet a všetkých súčasných bohov. Dostal ich na svet prostredníctvom kvetu *bak nikté* tak, že tento kvet stvoril a z neho sa narodili všetci bohovia. Lacandónci pre K'akocha nevykonávajú žiaden kult. Náboženský znalec Chan K'in António ho zaradil do druhého najvyššieho neba. Súčasne mu určil úlohu v eschatológii, keď vládne ako jediný boh v nebeskej sfére, do ktorej sa dostávajú len výnimoční Lacandónci (spravidla tí, ktorí už za života priamo komunikovali s bohmi a patrili teda do kategórie *toohilov*). António tiež spomínal starú hlienenú nádobu, kde bol vraj K'akoch vyobrazený v podobe včely.

K termínu K'akoch nepoznáme v poklasickom období žiadnu jazykovú paralelu, avšak ani v lacandónčine tento termín nič neznamená. Bude patriť zrejme do antikvovanej skupiny slov, ktorú Lacandónci používajú len pri ceremoniálnych príležitostiach, a ktorej sami veľmi nerozumejú.[15] Funkciou tento boh jednoznačne pripomína mayské stvoriteľské božstvo Itzamnu. Millerová a Taube upozorňujú na papagájí aspekt Itzamnu a na jeho úzku súvislosť s prastvoriteľom z *Popol Vuh*, ktorý mal podobu svetového papagája.[16] Toto božstvo nazývali Quichéovia Kakix, t.j. papagáj arara, presnejšie 7 Kakix. Podobnosť K'akocha a Kakixa potom nespočíva len v ich funkciách neaktívnych prvostvoriteľov typu *deus otiosus*, ale aj v etymológii. Lacandónci napokon volajú jeden druh papagája prešmyčkou – *kachok*. Včelí aspekt prastvoriteľského božstva zase poznáme z kníh *Chilam Balam*. Včelie božstvo, ktoré bolo prvostvoriteľom sa tu nazýva Ah Muzen Kab (Ochranca Medu).[17]

---

15 Ide o tzv. jazyk Zuyov, podrobnejšie in: *El Libro de los Libros de Chilam Balam....*, 131-143.

16 M. Miller – K. Taube, *The Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*, New York: Thames and Hudson 1993, 100.

17 *El Libro de los Libros de Chilam Balam...*, 90nn.

Sukunkyum

Najstarší z troch bratov, ktorí tvoria u Lacandóncov najvyššiu božskú trojicu. Jeho meno v preklade znamená „Pán Starší Brat". Sukunkyum má medzi bohmi zvláštne postavenie. Žije v podsvetí, ale nepredstavuje negatívny aspekt, skôr naopak. Stará sa o Slnko počas jeho púte podsvetím, kŕmi ho tam a prenáša ho počas noci na tácke zo západu na východ, kde posilnené Slnko ráno vychádza. Sukunkyum plní súčasne aj funkciu akéhosi sudcu v podsvetí, pretože určuje, koho Kisin, podsvetný pán smrti, spáli a premení na zviera, a koho nepotrestá. V starších verziách mýtov žije Sukunkyum v strede zeme a je pánom zemetrasenia a sopiek. Tu sám plní funkciu hlavného podsvetného božstva, vrátane trestania hriešnikov a ďalších negatívnych vlastností.

Podľa mena poklasickú obdobu tohto boha nepoznáme. Už od klasického obdobia sa však tiahnu príbehy o troch božských bratoch. Jeden z nich je zaznamenaný hieroglyfmi v klasickom Palenque. Najstarší brat z palenkskej triády je označovaný mayológmi ako božstvo GI, ktoré má veľmi blízko k Venuši.[18] To by vysvetľovalo aj ambivalentný charakter tohto božstva u Lacandóncov. Na jednej strane pomáha Slnku a nosí ho, čo je jedna z rozšírených mytologických funkcií Venuše. Na druhej strane je temným božstvom podsvetia, čo je taktiež známa, odvrátená strana božstiev Venuše. V klasickom období je tá istá postava identifikovateľná aj z Chac Xib Chacom a jeho obetným tancom smrti v podsvetí. Príbehy o troch božských bratoch sa tradovali až do poklasického obdobia, kde boli čiastočne zhistorizované. Najstarší, prvorodený syn však logicky vyznieva ako „predskokan" slnka a v tomto zmysle je Venuša chápaná aj v *Popol Vuh* ako *Ikokih*, teda Predchodca Slnka.[19] V poklasických kódexoch je božstvo tohto typu Schellhasom označované ako božstvo L. Ak vezmeme do úvahy aj tácku na hlave, ktorá je Sukunkyumovým atribútom, mohli by sme ho stotožniť aj s božstvom Z, pričom je dosť pravdepodobné, že božstvá L a Z boli identické.

Akyantho

Druhý z trojice lacandónskych božských bratov. Podľa lacandónskych mýtov toto božstvo na počiatku nášho sveta stvorilo všetky iné rasy než mayské, teda v ich ponímaní Indiánov iných kmeňov a belochov. Akyantho je preto bohom cudzincov. K tomu do jeho pôsobnosti pristupuje všetko, čo nie je pôvodné, ale privezené cudzincami. Lacandónci tak Akyanthovi

18 L. Schele – M. Miller, *The Blood of Kings*, New York: George Braziller, Inc. – Kimbell Art Museum 1986, 48.

19 *The Book of Counsel...*, 170.

prisudzujú patronát nad autami, oblečením, elektrikou, železnými výrobkami a predovšetkým – peniazmi. Počas pobytu medzi nimi odo mňa očakávali, že sa budem k tomuto božstvu modliť. Lacandóncom je známa skutočnosť, že v západnom svete sa verí predovšetkým v Ježiša Krista (v ich terminológii Jesucristo). Považujú ho však len za marginálne božstvo materiálnych statkov, za nevýznamného syna Akyantha. Boh Akyantho nezohráva v kulte Lacandóncov okrajovú úlohu, uvedomujú si svoju závislosť od mnohých výdobytkov západného sveta a jeho soška je stálou súčasťou panteónov lacandónskych domov bohov.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že Akyantho bude vcelku „moderným" božstvom, ktorého začali Lacandónci uctievať až po oboznámení sa s technickými výdobytkami súčasného sveta. Jeho meno v tejto podobe z poklasických prameňov nepoznáme. Nejde však o akýsi *cargo* kult, ako by sa mohol niekto mylne domnievať. Funkcia Akyantha totiž nie je ani zďaleka novodobá. Už genealogické zaradenie na významné miesto prostredného božského brata z lacandónskej triády napovedá, že u silne xenofóbnych Lacandóncov by sem nemohol byť uvedený akýsi patrón cudzincov. Všetko poukazuje na to, že mal pôvodne trochu inú funkciu. Tá však nebola pozmenená, iba sa adaptovala na súčasné reálie. Sú tu hneď dvaja kandidáti z poklasického mayského panteónu, ktorí mohli byť na Akyantha adaptovaní. Prvým je Kukulkán, teda mexický Quetzalcóatl. Toto božstvo bolo v desiatom storočí k Mayom implantované toltéckymi dobyvateľmi. Na samotnom Yucatáne bolo známe pod mnohými menami, je teda celkom dobre možné, že jeho postavenie božstva cudzincov (pôvodne toltéckych dobyvateľov) sa identifikovalo najskôr s množstvom nových typov tovarov a zbraní, ktoré priviezli so sebou (medziiným napríklad vrhač oštepov *atlatl*, ale aj množstvo ďalších, u Mayov predtým neznámych výrobkov), a neskôr sa logicky stal patrónom cudzincov a cudzích vecí všeobecne. Pre túto možnosť hovoria niektoré závažné argumenty: Akyantho je biely a nie hnedý ako Lacandónci, čo veľmi pripomína bielu farbu Kukulkána alias Quetzalcóatla. Tú mimochodom využil Cortés, keď sa do polohy tohoto božstva pri dobýjaní Mexika nepriamo situoval. V lacandónskych mýtoch sa hovorí, že Akyantho žije na druhej strane mora, čo opäť možno spojiť s quetzalcóatlovským mýtom, pretože Quetzalcóatl odplával na more, smerom na východ, mohol by teda žiť na druhej strane mora. Povedomie o jeho návrate medzi Lacandóncami tiež jestvuje, hoci nie je spájané s menom Akyantho. Raz mi António počas našich nekonečných rozhovorov o konci sveta (pár dní pred koncom roka 2000) prezradil, že raz k nim možno príde biely muž. Nebude však ako my, belosi, bude oveľa menší, a potom tento svet zanikne. U tohto znalca starých mýtov možno vylúčiť inšpiráciu kresťanstvom, ku ktorému sa stavia nepriateľsky. Príbehy bieleho Akyantha na druhej strane sveta, bieleho Kukulkána na druhej strane sveta, ktorý sa naviac raz vráti

a bieleho Jesucrista, ktorý z pohľadu Lacandóncov žije na druhom konci sveta, a tiež sa očakáva jeho návrat, sa svojím základným sujetom prekrývajú. Nemožno sa teda čudovať, že Lacandónci Jesucrista vtesnali na okraj svojho panteónu (nemá vlastný kult ani sošky) ako syna Akyantha. Ak by bol Akyantho božstvom mladším a inšpirovaným kresťanstvom, muselo by ísť o priamu identifikáciu Akyantho = Jesucristo, ktorú však môžeme na základe historických faktov, ikonografie, kultu i mytológie vylúčiť. Súvislosť s poklasickým Kukulkánom sa tu teda ponúka ako vhodné riešenie.

Druhou možnosťou je identifikácia Akyantha s poklasickým božstvom obchodu a komercie menom Ek Chuah (Čierny Škorpión). Tomu by výborne zodpovedala jeho funkcia patróna cudzích tovarov, peňazí a obchodu u súčasných Lacandóncov. Menej mu však zodpovedá vysoké postavenie v lacandónskom náboženstve, pretože v poklasickom období nešlo o príliš významné božstvo. Rovnako lacandónskemu obrazu nezodpovedajú jeho čierne vyobrazenia, pretože Akyantho bol biely.

Hachakyum

Najmladší z lacandónskej triády a súčasne najvyšší lacandónsky boh. Slovo Hachakyum je zloženinou výrazov *hach*, čo znamená „pravý, ozajstný"; *ak*, čo znamená „náš"; a *yum*, čo znamená „pán". V preklade teda Pravý Náš Pán. Dôležitý je tu zvlášť výraz *hach*, ktorý Lacandónci používajú aj na sebaoznačenie - *Hach winik* znamená Praví ľudia. Lacandóncami ich nazývame iba my. Rovnako ho používajú na rozlíšenie svojho od cudzieho, teda *hach nok* označuje ich tradičné oblečenie a *nok* oblečenie (tzv. ladinské) ako také, *hach kutz* ich tradičné cigary, kým *kutz* označuje tabak a cigarety z obchodu, *hach tan* je ich „pravý jazyk", lacandónčina, kým *tan* je akýkoľvek iný jazyk. Hachakyum je teda nacionálnym bohom a toto meno mu zjavne prischlo kvôli ohrozenej náboženskej identite v 20. storočí. Je „pravý", kvôli tomu, že sa stovky misionárov snažili počas posledných desaťročí vnútiť Lacandóncom boha „cudzieho". Podľa záznamov mojich predchodcov, ešte začiatkom dvadsiateho storočia nazývali Lacandónci tohto boha Nohotxakyum.[20] Toto meno znamená Veľký Otec a bolo zaznamenané v štyridsiatych rokoch Clineom[21] ako „pravé meno" Hachakyuma. Vieme však, že paralelne bol tento boh nazývaný Humbrikan – ako ceremoniálne meno v piesňach a zaklínadlách sme ho pre Hachakyuma zaznamenali aj v dnešných dňoch. Ako Nohotxakyum bol súčasne pokladaný za protipól svojho najstaršieho brata Sukunkyuma. Kým Nohotxakyum bol dobrotivý nebeský boh, jeho starší brat Sukunkyum bol lenivý, zlovoľný podsvetný boh. Hachakyum alebo Nohotxakyum má zjavné solárne atribúty, aj keď ho

20 A. M. Tozzer, *A comparative study of the Maya...*, 114nn.
21 H. Cline, „Lore and Deities...", v tabuľke na neočíslovanej prílohe.

Lacandónci nepokladajú priamo za Slnko, ktoré nazývajú *k'in*, a vo význame božstva termínom Ah Tet, teda Otec. Kult Ah Teta však nevykonávajú, jeho atribúty a solárne funkcie nesie práve Hachakyum. António hovoril o jeho obydlí v nebesiach a súčasne o jeho pozemskom sídle v ruinách Yaxchilánu, lokalite z klasického obdobia na brehu rieky Usumacinty. Lacandónci zdieľajú toto presvedčenie vo všeobecnosti a za sídlo svojho najvyššieho nebeského boha pokladajú Yaxchilán, a súčasne nebo. V ruinách Yaxchilánu sa nachádza bezhlavá socha mayského panovníka tohto mesta, jeho meno bolo nedávno rozlúštené ako Vtáčí Jaguár. Práve túto sochu považuje António a s ním aj ostatní Lacandónci za stelesnenie boha Hachakyuma. Nosia k nej obete, uctievajú ju a prosia o pomoc. Jej bezhlavosť vysvetľujú jedným mýtom, podľa ktorého Hachakyumovi usekol hlavu vo vzájomnom zápase boh smrti Kisin. Tým však nie je celá záležitosť skončená. António verí, že na konci čias "Hachakyumova hlava dvakrát vyletí s hrmením do výšky a na tretí raz dosadne Hachakyumovi na krk. V tej chvíli všade zavládne svetlo. Bude to iná žiara ako zo žiarovky alebo zo Slnka, bude to zvláštne žiarivé svetlo. Všetko ním bude zaliate a bude nádherne svietiť. Vtedy sa všetci bohovia vrátia na zem a už tu nebudú žiť žiadni ľudia, len bohovia." Lacandónci, zvlášť tí mladší, majú tendenciu pokladať Hachakyuma za univerzálneho boha, ktorý zastrešuje všetkých ostatných bohov. Ich príhovory a modlitby smerujú takmer výlučne len k Hachakyumovi.

Najmladší z bratov, ktorý podľa lacandónskej genealógie ako posledný vystúpil z kvetu *bak nikté*, bol súčasne najmocnejší. Zdá sa, že predstavoval jednoznačne uranické, slnečné božstvo s atribútmi najvyššieho vládcu. Takýmto bohom v poklasickom období bolo božstvo G, ktorého meno znelo pravdepodobne Ahau K'in, teda Pán Slnka, čo by Lacandónci vyslovili identicky. To, že týmto termínom božstvo slnka neoslovujú, však nič neznamená. Už v poklasickom období malo toto božstvo mnoho mien, medzi inými K'inich Ahau, teda Pán Slnečnej Tváre, K'inich K'ak'mo, teda Slnečná Tvár Papagája (Ara arakanga) Ohňa alebo Mah K'inah, čo bol súčasne božský titul mayských kráľov. V najnovších prácach Millerová s Taubem hieroglyf s týmto termínom čítajú ako K'inich,[22] čo však na význame pre nás nič nemení. V mnohých lacandónskych príbehoch o bratoch Sukunkyumovi a Nohotxakyumovi sa prostredný – Akyantho nespomína, Sukunkyum a Nohotxakyum pripomínajú potom dvojičky z *Popol Vuh*. Dekapitácia Hachakyuma Kisinom nebude predstavovať nič iné, než identický výjav z *Popol Vuh*, kde netopierí démon smrti Kamazotz utína hlavu Hunahpúovi.[23] Napokon, z dvojčiat to bol práve Hunahpú, t.j. 1 Strelec, kto sa na záver premenil na Slnko. V *Popol Vuh* teda nachádzame

22 M. Miller – K. Taube, *The Gods and Symbols...*, 106.
23 *The Book of Counsel...*, 123.

neprehliadnuteľný predobraz Hachakyuma, ktorým je slnečné božstvo Hunahpú. Sťatie hlavy v podsvetí u Hachakyuma i Hunahpúa má úzku súvislosť na jednej strane s rituálnou loptovou hrou *pok ta pok* a na druhej strane so solárnym mýtom, ktorý loptová hra vlastne predvádzala. Jeden z hráčov býva na ikonografických pamiatkach často bez hlavy, predstavuje Slnko v podsvetí a súčasne porazeného solárneho hrdinu. Na záver však Slnko definitívne víťazí, práve tak ako Hunahpú v záverečnej sekvencii[24] a ako Hachakyum v eschatologickej vízii starého Antónia.

Obr. 2. Podoba Hachakyuma z Antóniovho domu bohov. Foto autor.

Ak'inchob

Jedno z najpopulárnejších lacandónskych božstiev, zať Hachakyuma. Jeho meno v preklade znamená z Ah K'in Chob doslovne Pán Škuľavé Slnko. Bol to vraj práve Ak'inchob, kto postavil ceremoniálne centrum Yaxchilán, podľa návodu samotného Hachakyuma.[25] Lacandónci ho považujú predovšetkým za ochrancu a patróna kukuričného poľa (*milpy*), ktoré nazývajú *kor*. Jeho kult je dodnes veľmi frekventovaný. Patrí k dobrotivým a veľmi obľúbeným bohom.

24 *Ibid.*, 143-144.
25 S. R. D. Bruce, *Gramática del Lacandón...*, 132.

Napriek poukazom na Slnko, toto božstvo nemá primárne solárne atribúty. Zdanlivo komická škuľavosť, teda skríženie očí alebo priblíženie oboch zreníc celkom k sebe, bolo u Mayov znakom urodzenosti. Škuľavosť predstavovala aj vznešený božský atribút, ktorý podľa poklasickej ikonografie patril hneď niekoľkým bohom. Jedným z nich bol mladý boh kukurice, označovaný od čias Schellhasa ako božstvo E. Práve charakteristika tohoto božstva sa k Ak'inchobovi veľmi hodí. Patril k mladej generácii bohov, bol dobrotivý a obľúbený, škúlil, a čo je najdôležitejšie, bol patrónom kukurice a ochrancom kukuričných polí. Presne tieto vlastnosti zodpovedajú lacandónskemu Ak'inchobovi. Meno tohto božstva z poklasického i klasického obdobia sa už podarilo rozlúštiť. Bol známy ako Hun Nal Ye, teda Jedna Zjavená Kukurica.[26] Kľúčový termín *nal* zodpovedá „kukurici" aj v súčasnej lacandónčine. Termín *ye*, teda „zjavená" alebo „tá, čo sa vyjavila", zodpovedá vyklíčenej kukurici, ale v mytologickom význame aj božstvu kukurice, ktoré v desiatkach ikonografických variácií vylieza z prasknutého korytnačieho panciera. Hun Nal Ye sa teda ako personifikácia kukurice zjavuje z praskliny korytnačieho panciera. Ide zreteľne o asociáciu s klíčiacou kukuricou, vyrastajúcou zo zeme. Zem bola totiž už od klasického obdobia symbolizovaná korytnačkou. Jedno poklasické apelatívum pre toto božstvo nesie v sebe dokonca výraz *chob*, ktorým sa maysky označuje škuľavosť. Ide o poklasické božstvo Chikakchob s neistým prekladom, ktoré nám našťastie zaznamenal Landa.[27] Neuvádza však o ňom nič, okrem obligátnej informácie, že ide o „démona".

Obr. 3. Hun Nal Ye preráža pancier zeme – korytnačky ako klíčiaca kukurica. Výjav z neskoroklasickej misy.

26 D. Freidel – L. Schele – J. Parker, *Maya Cosmos. Three Thousand Years on the Shaman's Path*, New York: William Morrow & Co. 1993, 55.

27 D. Landa, *Relación...*, 78.

Ah K'ak'

Tento termín znamená lacandónsky Pán Ohňa. Je to veľmi mocné a obávané božstvo, nechýba v žiadnom rodinnom panteóne. António o ňom hovorí, že je to boh oblečený v zvieracích kožiach, s „tonzúrou" na hlave. Tiež dodáva, že máva aj podobu jeleňa. Jeho funkciou je predovšetkým panstvo nad ohňom, ale má aj silné solárne atribúty. Okrem toho je K'ak' božstvom poľovačky a obávaným božstvom vojny a obetí. Lacandónci si rozprávajú príbehy o tom, ako K'ak' loví jeleňa a keď ho skolí, zje jeho srdce a jeho krvou si urobí bodky na svojich šatách.[28] Pri určitých rituáloch si robia podobné škvrnky na šatách Lacandónci farbou z plodov *ku'šu*, ktorá pripomína krv. Ikonografia K'ak'a je pozoruhodná v tom, že jeho plastika je vždy znázorňovaná s červenými, vystúpenými bodmi po celom tele, ktoré pravdepodobne súvisia práve s vyššie uvedeným mýtom a rituálom s krvavými značkami. Lacandónci K'ak'a tiež považujú za patróna výroby lukov a šípov. Jestvujú dostatočné podklady na to, aby sme K'ak'a považovali aj za božstvo blesku.[29] Všeobecne teda možno konštatovať, že Ah K'ak' je božstvom nebeského ohňa, so vzťahom k vojne a poľovačke.

Termín *k'ak'* bol výrazom pre „oheň" v klasickom i poklasickom mayskom období. Nie je však isté, či tento termín už vtedy priamo označoval božstvo. Mnohé indície nám však hovoria, že s veľkou pravdepodobnosťou bol tento výraz minimálne jedným z apelatív pre solárne božstvo alebo bol súčasťou zložitejších názvov, ktorých božskí nositelia mali približne rovnakú funkciu. Jedným z takýchto názvov je už spomínaný termín K'inich K'ak' mo, čo znamená Slnečná Tvár Papagája (Ara arakanga) Ohňa. Diego de Landa nám zanechal informáciu o poklasickom božstve menom Ah K'ak' Nexoi,[30] ktorá nám však okrem toho, že jeho kult bol koncentrovaný do mesiaca *zip*, nič nehovorí. Landa ale na inom mieste[31] spomína obetiny pre božstvo slnka K'inchahau, kde medzi najdôležitejšími obetinami uvádza jelenie srdcia, čo zodpovedá lacandónskym predstavám o Ah K'ak'ovi. Jelenia podoba tohto božstva možno súvisí s jelením bohom zobrazeným v *Madridskom* a *Drážďanskom kódexe*, ktorého označujeme písmenom Y. Ústredné postavenie Ah K'ak'a alebo aspoň zreteľné náznaky tohoto postavenia, ktoré s veľkou úctou vyjadroval *toohil* António nám ponúkajú ďalšiu paralelu. Je ňou božstvo menom Tohil z *Popol Vuh*. Pozoruhodná je aj paralela, medzi termínom pre najvyššieho náboženského vodcu Lacandóncov – *toohil* a najvyšším bohom starých Quicheov – Tohilom. Oveľa podstatnejšie však pre nás je, že toto božstvo vystupuje v *Popol Vuh* ako

28 S. R. D. Bruce, „Jerarquía Maya...", 106.
29 *Ibid.*, 105.
30 D. Landa, *Relación...*, 106.
31 *Ibid.*, 75.

božstvo s početnými solárnymi atribútmi, božstvo vojny a dobývania a božstvo krvavých obetí. To všetko dobre zapadá do lacandónskeho obrazu Ah K'ak'a. Naviac ho umocňuje nasledovná veta z *Popol Vuh*: „Ak sa vás opýtajú, kde je Tohil, ukážte im jeleňa".[32]

T'ub

Štvrtý, najmladší syn Hachakyuma. Jeho meno – T'ub, znamená „malý" alebo „menší". Je pokladaný za ochrancu a pána Slnka. To on spôsobuje zatmenia Slnka, keď, podľa Antónia, zakryje Slnko svojou rukou. Podľa viacerých podaní sa T'ub niekedy dostáva do konfliktu s Mesiacom a so Slnkom. Jeho schopnosť spôsobiť zatmenie slnka, ktorého sa Lacandónci veľmi boja a spájajú ho s najbližším koncom sveta, dodáva T'ubovi trochu zlovestný charakter. Napriek tomu je to pomerne obľúbené božstvo. António má v ňom osobitnú záľubu, a dokonca ho medzi desiatimi hlinenými soškami – nádobami na svojej polici bohov, zaradil na prvé miesto. Často sa k nemu prihovára a prirovnáva ho k svojmu synovi, ktorý sa napriek veku na ženenie stále nemá k svadbe, pretože aj T'ub je vraj jediný z lacandónskych bohov, ktorý nie je ženatý a ani sa nechce ženiť. V lacandónskych mýtoch plní T'ub dvojakú úlohu. Na jednej strane je svojimi dvoma bratmi zavraždený (zastrelený šípom). Konflikt údajne vznikol práve kvôli odmietnutiu sobáša. T'ub bol podľa mýtov zastrelený na vrchole veže Ciudadely v Palenque. Na druhej strane plní T'ub hrdinskú úlohu ochrancu a pomstiteľa najvyššieho boha Hachakyuma, svojho otca. V súboji s jeho odvekým nepriateľom, bohom smrti Kisinom, mu už trikrát zoťal hlavu, ale jeho otec ju Kisinovi s odôvodnením, že ho svet potrebuje, znova nasadil. Na ceremoniálnych tekvicových nádobách nazývaných *hama*, z ktorých sa počas rituálov pije nápoj *balché*, spomínaný už Landom,[33] sa nachádza väčšie množstvo rytín s podobou tohto boha. Zvlášť významné sú v Antóniovom dome bohov, kde majú podobu antropomorfnej bytosti s veľkými vtáčími krídlami.

Zistiť predobraz tohoto božstva u starých Mayov je veľmi ťažké. Má totiž pomerne špeciálnu úlohu, dosť úzko viazanú na mytologické predstavy. A tie žiaľ, rozlúštené hieroglyfy prinášajú len vo veľmi obmedzenej miere. Meno T'ub by mohlo byť vodítkom snáď v jednej zmienke Diega de Landu, kde sa hovorí o obrade nazývanom T'uppk'ak', ktorý sa vykonával v mesiaci *mac*.[34] T'uppk'ak' sa síce nevysvetľuje ako meno božstva, ale v tomto smere nie je Landa príliš spoľahlivý. Toto meno však píše s veľkým písmenom, čo u iných názvov obradov nemal vo zvyku. Je preto dosť dobre možné, že

32 *The Book of Counsel...*,187.
33 D. Landa, *Relación...*, 44.
34 *Ibid.*, 89.

medzi stovkami poklasických bohov sa práve v mesiaci *mac* vykonávali obrady pre T'uppk'ak'a. To, že sa počas nich vhadzovali srdcia zvierat do ohňa, pripomína solárneho Ah K'ak'a. Napokon T'uppk'ak' neznamená nič iné, než Malý alebo Menší K'ak', teda Malý Oheň alebo Malý Pán Ohňa. Táto charakteristika dobre zodpovedá funkcii T'uba, ktorý je aj u Lacandóncov akoby menším pendantom hlavného slnečného božstva. Jeho vzťah k Hachakyumovi túto súvislosť zreteľne podčiarkuje. Ďalšou indíciou je jeho vzťah k zatmeniu slnka. Výraz pre zatmenie slnka, zanamenaný už vo *Viedenskom slovníku*, znel na Yucatáne v koloniálnom období ako *t'upul u wich kin*,[35] čo by sme mohli preložiť ako „vymazanie tváre slnka". Výraz *t'upul* je v tomto prípade možno dvojznačný a v tom prípade sa celý výraz dá vyložiť aj ako „zat'ubenie tváre Slnka" alebo literárnejšie „zakrytie tváre slnka T'ubom". Bruce videl v T'ubovi, na základe stotožnenia samotnými lacandónskymi informátormi, ekvivalent nahuaského boha Piltzintecuhtliho.[36] Tento predpoklad nie je celkom neodôvodnený, pretože spomínané božstvo bolo na Yucatán importované v poklasickom období Toltékmi. Jeho pomayčené meno sa tu ujalo v znení Pizlimték. Ak vychádzame z pôvodného nahuaského termínu Piltzintecuhtli, tak jeho preklad by znel ako „Vznešené Dieťatko".[37] Odôvodnene môžeme predpokladať, že sémantické posolstvo tohoto božstva nebolo na poklasickom Yucatáne transformované. Malé dieťa predstavovalo v mezoamerickej ikonografii ranné Slnko.[38] „Malosť" by skutočne zodpovedala lacandónskemu termínu *t'ub* a aj solárne atribúty zodpovedajú tejto hypotéze. Lacandónsky T'ub v tom prípade predstavuje samostatné božstvo ranného Slnka, uctievané súčasne s „veľkým Slnkom". Takáto dichotómia nie je v mezoamerickom prostredí ničím nezvyčajným, skôr naopak, slnečné aspekty žijúce samostatným životom sú tu vcelku frekventovaným javom. Táto interpretácia by vysvetlila aj to, prečo T'ub, ako jediný lacandónsky boh, nie je ženatý. Jednoducho mu to nedovoľuje jeho „detský" status. Dodajme však, že Lacandónci o T'ubovi nikdy nehovoria ako o dieťati. S „detskou hypotézou" nie sú v súlade ani dva základné lacandónske pramene o T'ubovi. Tým prvým je mytológia a tým druhým ikonografia. T'ub, podľa mýtov zastrelený svojimi bratmi na vysokej veži v ruinách Palenque, nám nepripomína božstvo zo známych solárnych motívov. Jeho príbeh však prekvapujúco pripomína jedna stéla z protomayskej Izapy a potom desiatky obrazov na vázach z celého klasického obdobia. Všetky tieto scény ukazujú rovnaký obrázok: Na strome sedí

35 R. Rätsch – N. K. Grube – O. Smailus, *Bohové starých Mayů*, Praha: Volvox Globator 1999, 199.

36 S. R. D. Bruce, *Gramática del Lacandón...*, 132.

37 Y. González T., *Diccionario de mitología y religión de Mesoamérica*, México: Ediciones Larousse 1991, 138.

38 M. Kováč, „Baby Face. Hľadanie olméckeho slnečného božstva", *Hieron* 1, 1996, 55-59.

božstvo, ktoré zdola zostreľujú dvaja bratia. Nejde síce o vežu, ale strom k nej nemá ďaleko. Na niektorých výjavoch je brat, čo zdola strieľa len jeden, na iných sú dvaja. Rovnaké nezrovnalosti (raz T'uba zostreľuje jeden brat, inokedy dvaja) sú v lacandónskych mýtoch. Dôležitá je tu však podoba samotného božstva, ktoré zostreľujú. Podľa Antóniových rytín je T'ub jediný lacandónsky boh, ktorý má krídla. A na všetkých spomínaných vyobrazeniach, ktoré vznikali v priebehu storočí, je božstvo, ktoré bratia zostreľujú okrídlené. Scéna vraždy vo výške stojaceho vtáčieho boha musela mať osobitný význam, pretože je doslova všadeprítomná. O jej význame by sme mohli len špekulovať, nebyť poklasického *Popol Vuh*, kde k nej našťastie nachádzame celý príbeh. Bratmi, ktoré vtáčie božstvo zabíjajú, sú Hunahpú a Ixbalanké; tým božstvom je svetový papagáj Vukub Kakix. Predstavoval vraj prvé, ešte nepravé slnko: „jeho zrak obsiahol len okolie, kde sedel, vôbec nie všetko, čo bolo pod tvárou nebies".[39] Takáto charakteristika by mohla zodpovedať Mesiacu. Ten mal však, ako vieme, u Mayov jednoznačne feminínne asociácie. V tom prípade zostáva iba Venuša. Zodpovedá požiadavke „predchodcu" Slnka, pretože Zornička skutočne predchádza východu Slnka. Zodpovedá aj informácii o slabšom svite, ktorý obsiahol len okolie a nie celú zem, pretože Zornička je najjasnejším nebeským telesom, okrem Slnka a Mesiaca. Súčasne vystupuje voči Slnku ako *t'ub* – menšia a má solárne atribúty, pretože spojitosť so Slnkom je tu viac než zrejmá. Jej mytologická úloha pri zatmení zodpovedá mytologickým zmienkam oveľa lepšie než ranné Slnko. Čo je však najdôležitejšie, príbeh o zastrelení T'uba modelovo presne zodpovedá jednému z najdôležitejších starých mayských mýtov o zastrelení vtáčieho prabožstva – svetového papagája. Táto interpretácia nám dáva aj odpoveď na to, prečo je T'ub jediný lacandónsky boh, ktorý sa neoženil. Vukub Kakix v *Popol Vuh* kričí: „Budem ich Slnkom aj Mesiacom". Je to samojediné prabožstvo, bez ženského protipólu. Zdá sa teda, že António milovaný T'ub sa nikdy neoženil nie preto, že by bol na to príliš malý, ale preto, že bol androgýn.

39 *The Book of Counsel...*, 32-33.

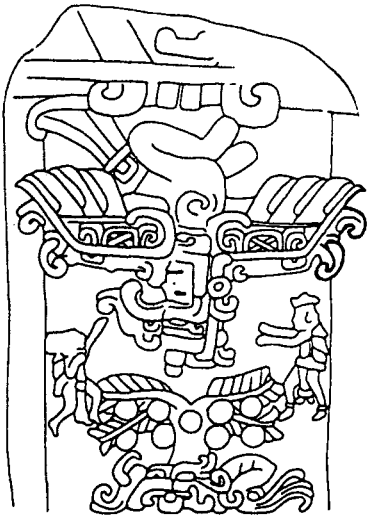

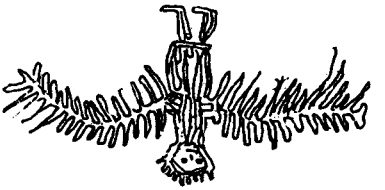

Obr. 4. Výjav z protomayskej stély č. 2 v Izape, kde vtáčie prabožstvo zabíjajú dvaja súrodenci; vpravo podoba T'uba vyrytá na Antóniovej tekvicovej nádobe.

Akna

Lunárne lacandónske božstvo. Doslovne Ak – „Naša" a Na – „Matka". Je to najvýznamnejšie ženské božstvo inak pomerne patriarchálneho lacandónskeho panteónu. Utiekajú sa k nej predovšetkým ženy, ktorých účasť na náboženskom živote je skôr nepriama.[40] Akna je patrónkou ženských prác, osobitne tkania, ďalej je patrónkou gravidity a pôrodu. V aspekte ochrankyne pôrodu ju niekedy nazývajú aj Ixchel. Vo veľkej vážnosti ju majú aj lacandónski muži. Nechýba v žiadnom z ich rodinných panteónov, je váženou a mocnou družkou hlavného boha Hachakyuma. V skutočnosti je však viac „Akien", pretože Lacandónci termínom Akna nazývajú manželku každého z bohov, aj ich ikonografia a sošky majú celkom identické atribúty. V štyroch domoch bohov, ktoré jestvujú u Lacandóncov, som však zaznamenal vždy len po dve sošky – nádoby stelesňujúce Aknu. Bola to Akna u na i K'inchob , teda Akna, manželka Ak'inchoba a Akna u na i Hachakyum, teda Akna, manželka Hachakyuma. Preklad *na* ako „manželka" tu nie

40 O tejto problematike podrobnejšie in: T. Podolinská – M. Kováč, „Dcéry luny. Rituálne postavenie ženy v spoločnosti Mayov-Lacandóncov", *Slovenský národopis* 48/2, 2000, 167-184.

je presný, lacandónsky výraz by znel *lek*. *Na* znamená „matka", ale prenesene aj „žena" alebo „bohyňa", jej privlastnenie zámenom *u* však potvrdzuje interpretáciu tohto výrazu ako „manželka". Z oboch týchto bohýň, ktoré majú v súčasnosti u Lacandóncov kultový význam, dominuje výrazne Akna u na i Hachakyum. Táto bohyňa nesporne zosobňuje Mesiac, a ak Lacandónec vysloví termín Akna bez upresnenia, má nepochybne na mysli práve túto bohyňu mesiaca a manželku najvyššieho boha Hachakyuma. Niekedy je v tejto funkcii nazývaná aj Xk'ale'ox, čo je dosť netransparentný termín dávaný Bruceom chybne do súvislosti s posvätným stromom *ox*. Okrem tejto bohyne Mesiaca som sa dozvedel aj o bohyni menom Haach Akna, čo v preklade znamená Ošúpaná Akna alebo kompletne Naša Ošúpaná Matka. Pod týmto výrazom Lacandónci poznajú bohyňu Mesiaca v nove. Po dôslednom skúmaní si dovoľujem k ošúpanej bohyni priradiť aj ženské božstvo menom Munikna, ktoré len zdanlivo nemá lunárne, ale vodné asociácie. Termín Munikna možno preložiť ako Nezrelá Matka. Hoci kult Akny je u Lacandóncov, zvlášť u žien mimoriadne silný, Haach Akna je u nich prítomná skôr len v rovine terminológie a Munikna je bohyňou menšieho významu. Lacandónci majú tiež mnoho legiend o králikovi na Lune. Niektorí dodnes tvrdia, že bohyňa Luny má králika, ktorý je jej hračkou.

Bohyňa Mesiaca bola u Mayov známa predovšetkým pod termínom Ixchel, čo znamená Pani Dúhy. Mala však aj mnoho ďalších mien, apelatív a prívlastkov. Najvýznamnejšie z nich sú Chak Chel, teda Červená Dúha a Ix Chebel Yax, Modrá Pani Tkania.[41] Bohyňa Mesiaca bola určite vládkyňou a patrónkou ženských prác. Ona vynašla tkanie. Zároveň bola ochrankyňou pred chorobami a patrónkou lekárstva. Obvzlášť ju uctievali ženy, pre ktoré predstavovala patrónku pôrodu a gravidity. Podľa Landu si počas pôrodu jej sošku dávali ženy pod posteľ.[42] Jej hlavnými svätyňami na Yucatáne boli ostrovy Cozumel a Isla Mujeres. Donedávna trvali diskusie o tom, či vyobrazenia starej bohyne Mesiaca sú významovo identické s vyobrazeniami mladej bohyne Mesiaca. Kým tá prvá, s podobou stareny, má v Schellhasovom triedení písmeno O, tá druhá, s podobou mladej ženy, má u Schellhasa písmeno I. Vďaka tejto nejasnosti už bolo vyslovených mnoho špekulácií a chybných domnienok. Dnes už zväčša bádatelia súhlasia s opravenou klasifikáciou Zimmermanna a Grubeho,[43] ktorí obe Schellhasom rozdelené postavy pokladajú len za dva aspekty jedinej bohyne Luny. Okrem logiky mýtického myslenia tu možno operovať aj s celkom rukolapným stotožňovaním hieroglyfov pre bohyňu O a I na stranách 107 a 108 *Tro-*

41 R. Piña Chán, „Las figurillas de Jaina", in: *Mundo Maya* 6/16, Organización Tips, S. A., Cancún, 45-46.

42 D. Landa, *Relación...*, 67.

43 N. K. Grube, „Božské postavy rukopisů a jejich hieroglyfy", in: R. Rätsch – N. K. Grube – O. Smailus, *Bohové starých Mayů*, Praha: Volvox Globator 1999, 54-55.

Cortesiánskeho kódexu. Lacandónci však donedávna poznali aj bohyňu s rovnakým menom, ako mala tá na poklasickom Yucatáne, teda Ixchel.[44] Neplnila marginálnu funkciu, keďže bola patrónkou pôrodu, zostala však bez akéhokoľvek významu v kulte. Tozzer začiatkom 20. storočia zaznamenal, že Lacandónci označovali za jej manžela božstvo Tsitsaktsob.[45] Ide nesporne o starého Chichakchoba, ktorého zachytil už Landa,[46] a ktorý bol transformovaný na Ak'inchoba. To len potvrdzuje skutočnosť, že tu pôvodne išlo o tú istú mesačnú bohyňu Ixchel, známu z poklasického Yucatánu, súčasne však niet pochýb o tom, že jej funkciu dnes do všetkých detailov plní Akna. Práve preto sa z kolektívnej pamäte jej sémanticky vyprázdnený náprotivok postupne vytráca. Nevytratila sa ale spomienka na dva aspekty tejto bohyne (v kódexoch typ O a I). Bohyňa predstavujúca nov sa však dostala do úzadia. Bude to práve Schellhasovo božstvo O, ktoré dnes predstavuje lacandónska Ošúpaná Matka a Nezrelá Matka. Munikna má čo do činenia s pribúdaním a odbúdaním vody v jazerách, čo možno dať do súvislostí so záplavami, ktorým vládla práve bohyňa O. Tento zlovestný aspekt bol Lacandóncami trochu potlačený a naopak, pozitívne vlastnosti bohyne I sa stali pre Aknu príznačnými. Z tých istých dôvodov zrejme dnes zaniká aj termín X'kale'ox. Ten bol pravdepodobne identický s poklasickým X K'an Le' Ox a mal súvislosť s dažďom a aspektom Luny typu Ix Chebel Yax, teda opäť s bohyňou O, ktorej funkciu dnes Lacandónci do veľkej miery eliminovali. Zlovoľno-láskavá prirodzenosť Luny, tak ako ju poznali starí Mayovia, sa v druhej polovici dvadsiateho storočia u Lacandóncov postupne zmenila len na prirodzenosť láskavú. Akna má všetky charakteristiky bohyne I, jej druhá tvár, bohyňa O bola vykázaná na okraj panteónu. Transformovanej bohyni I zostal aj králik, ktorého drží v náručí na pamiatkach starej mayskej ikonografie. Je to ten istý králik, ktorého António nazval Pánom Luny, a ktorého lacandónske ženy označujú za Akninu hračku.

44 S. R. D. Bruce, „Jerarquía Maya...", 97.
45 A. M. Tozzer, *A comparative study of the Maya...*, 117.
46 D. Landa, *Relación...*, 78.

Obr. 5. Bohyňa I s lunárnym králikom. Výjav z neskoroklasickej vázy.

Itzana

Boh, pomocník K'akocha a Hachakyuma. Súčasnou lacandónčinou sa slovo Itzana nedá preložiť. Niektorí informátori sa len špekulatívne dohadovali, že by mohlo ísť o „Dom obetnej živice" (*yitz*), čo by korektne znelo ako Yitzana. Ide o pomocné božstvo, ktoré nemá špecifickú funkciu alebo sféru pôsobnosti. Napriek tomu nie je vynechaný v žiadnom z lacandónskych domácich panteónov. Soška – nádoba Itzanu je vždy menšia než sošky všetkých ostatných bohov, čím sa podčiarkuje jeho funkcia služobníka a pomocníka najvyššieho božstva. Patrí k nemu neodmysliteľne a z toho dôvodu sa teší medzi Lacandóncami značnej úcte. Možno ho pokladať za akéhosi príhovorcu, na ktorého sa možno obrátiť ako na prostredníka medzi smrteľníkmi a najvyšším božstvom. V súčasných reáliách je Itzana vlastne akýsi posol a sluha Hachakyumov.

Toto lacandónske božstvo má etymologicky najjednoduchší pôvod. Itzana je s vysokou pravdepodobnosťou odvodenina od termínu Itzamna, čo bolo v poklasickom období označenie pre najvyššieho boha, Schellhasovo božstvo D. Jeho meno je štandardne interpretované ako Dom Leguána. Podľa novších rozborov, ktoré presadzuje taká kapacita ako je David Freidel, by sa mal termín Itzamna vykladať ako Yitzamna, teda Dom Živice.[47] Obetná živica, ktorá sa spaľuje pre bohov, je podľa tejto interpretácie substanciou nebies. Tieto najnovšie názory pozoruhodne korešpondujú so zdanlivo naivnou etymológiou mojich informátorov. Paradoxné je však súčasné posta-

47 D. Freidel, „Worlds Apart, Joined Together: The Road of Maya Reality", in: D. Freidel – L. Schele – J. Parker, *Maya Cosmos. Three Thousand Years on the Shaman's Path*, New York: William Morrow & Co. 1993, 53.

venie tohto božstva ako služobníka, miniaturizácia jeho kultovej sošky a marginalizácia jeho postavenia v lacandónskom panteóne. Procesy, ktorých výsledkom sú tieto transformácie, nepoznáme. Isté však je, že vedľa najvyššieho K'akocha, ktorý však dnes nadobudol status božstva typu *deus otiosus* a najvyššieho Hachakyuma, ktorý reálne prebral všetky pôvodné atribúty Itzamnu, nemohlo obstáť identické božstvo, aj keď bolo historicky pôvodnejšie. Niektoré z jeho apelatív sa zrejme vývojom oddelili a nadobudli osobitný kult. Ten bol možno spočiatku spojený s konkrétnym atribútom, ktorý sa ukázal byť v danom kontexte aktuálny, neskôr však prebral celý univerzálny rozmer „východiskového" božstva, ktorým Itzamna nepochybne bol. Vyprázdnený obal, ktorý predstavovalo pôvodné meno najvyššieho božstva, však nebol len tak odhodený, na to boli zrejme staršie tradície ešte príliš živé. Tak sa stal akýmsi druhom, neskôr pomocníkom a služobníkom najvyššieho božstva. To, že lacandónsky nevýznamný boh Itzana je skutočne rudimentom starého a slávneho Itzamnu dosvedčuje nielen takmer identický názov, ale aj to, že Itzana bez vlastnej sféry vlády zostal, či už v náboženskom myslení všeobecne, alebo v konkrétnych rituáloch, vždy pevne spojený s najvyšším božstvom.

Itzanohk'uh

Božstvo krupobitia, jazier a kajmanov. Jeho meno pozostáva z nepreložiteľného *itza*, ktoré môže rovnako súvisieť s poklasickým kmeňom Itzov, s jazerom Itzá, s posvätnou kopálovou živicou (*yitz*) alebo s archaickým mayským označením pre leguána, ale aj pre kajmana. Možností je ešte o niečo viac, ale súčasní Lacandónci sa k nim nevedia vyjadriť. Ďalšia zložka mena – *noh* sa dá viacmenej jednoznačne preložiť ako „veľký" a termín *k'uh* ako „boh". Itzanohk'uh teda možno preložiť spojením Veľký Boh Itza. Kult tohto božstva však nie je veľký. Za jeho sídlo pokladajú Lacandónci predovšetkým jazernú sieť v oblasti Metzaboku. Tam má jeho kult význam pri ochrane úrody, ale hlavne pri plavbe vratkých kanoí po hlbokých jazerách. Kanoe je naviac podľa Lacandóncov príbuzným kajmanov. A práve s kajmanmi je Itzanohk'uh spájaný najčastejšie. Chápu ho vlastne ako Pána Kajmanov, ako akési kajmanie božstvo. Od neho závisia tiež úlovky v jazerách, stav vody a zrážky. Všetci Lacandónci žijú napospol pri jazerách, preto má voda a rybolov v ich živote nezastupiteľnú funkciu. Naviac lov kajmanov podlieha u nich prísnemu tabu, kajmana nemožno v žiadnom prípade zabiť. Veria tiež, že Lacandóncovi nikdy ani ten najväčší kajman neublíži, pretože majú s nimi bohom garantovanú „dohodu".

Napriek tomu, že božstvo Itzanohk'uh Lacandónci nespájajú s božstvom Itzana, je pravdepodobné, že majú ten istý základ. Napokon termín „Boh Itzana" by znel ako Itzanak'uh a medzi Itzanak'uh a Itzanohk'uh je skutočne minimálny rozdiel. Pritom treba tiež brať do úvahy určité variácie vo

výslovnosti a v menách bohov všeobecne, ktoré kolíšu aj v rámci jednotlivých lacandónskych rodín. Aj tu teda zrejme, podobne ako pri Itzanovi, bol východiskovým božstvom najvyšší poklasický boh Itzamna. Zdá sa však, že tu tentokrát nešlo o vyprázdnenie jeho významu, ktorý bol kompletne prevedený na niektoré z jeho apelatív. Ide tu skôr o osamostatnenie jednej z pôvodných epifánií Itzamnu, ktorá vystupovala viacmenej samostatne už v poklasickom období. Táto Itzamnova prirodzenosť súvisela s ikonografiou svetového kajmana, ktorú dobre poznáme už od protomayských izapských stél, až po poklasické zobrazenia v *Drážďanskom kódexe*. Na stéle č. 25 v Izape je vyobrazené prabožstvo Vukub Kakix, ktoré sedí na strome a pod ním je okrem jedného z hrdinov aj prvorodený syn Vukub Kakixa, ktorým bol Zipakná, čiže Kajman. Na poslednej, 74 strane *Drážďanského kódexu*,[48] je zase zobrazený kajman, vystupujúci z tzv. nebeského pásu, chrliaci na zem vodu. A práve vody a kajmania podoba sú základnými atribútmi lacandónskeho Itzanohk'uha. Je isté, že kajmania prirodzenosť Itzamnu mala aj v poklasickom období svoje vlastné pomenovanie, ktoré podľa rôznych prameňov znelo ako Itzam Kab Ain.[49] Výraz *kab* pre „zem" používajú alternatívne súčasní Lacandónci rovnako ako ho používali starí Yuacatécovia. A kajmana nazývajú *ain*, tiež rovnako, ako to znelo už v poklasickom období. Rozumeli by teda veľmi dobre poklasickému termínu Itzam Kab Ain ako Itzam Zemský Kajman. António, a určite by nezostal sám, v ňom bezpečne rozpoznal Itzanohk'uha.

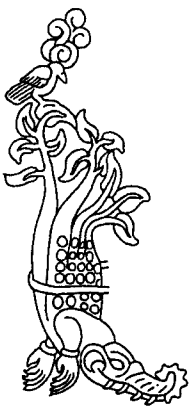

Obr. 6. Zipakná ako svetový kajman na stéle č. 25 v Izape a kajmanie božstvo

48 J. E. S. Thompson, *A Commentary on the Dresden Codex...*, 74.
49 J. E. S. Thompson, *Historia y religión de los Mayas*, México: Siglo veintiuno 1991, 269.

Xtabai

Podľa Lacandóncov ide o manželku božstva smrti Kisina, teda o pani podsvetia. To je však pomerne málo rozšírená interpretácia. Patrí skôr k určitému typu hermetických znalostí starých *toohilov*. Oveľa frekventovanejším vysvetlením je to, že Xtabai nie je singulár, ale plurál (čo lacandónčina málokedy rozlišuje) a predstavuje termín pre ženské démonické bytosti, ktoré žijú v stromoch a jaskyniach. Pokúšajú sa zviesť mužov, najčastejšie v situáciách, keď sú odlúčení od domova kvôli askéze, rituálom alebo náboženskému rozjímaniu. Typologicky sú Xtabai v istom zmysle podobné našim rusalkám. Majú ryšavé vlasy, priesvitné alebo žiadne oblečenie, žijú v skupinách v divej prírode, lákajú mužov k pohlavnému styku. Ten, kto ich kráse a volaniu neodolá, toho čaká smrť. Niektorí autori, napríklad Bruce hovoria o dvojakom pojme Xtabai, jeden je regulérnym pojmom pre Pani Podsvetia a manželku Kisina, druhý patrí ženským rusovlasým démonickým bytostiam.[50] Je však oveľa pravdepodobnejšie, že ide o jednu a tú istú bytosť v dvoch rovinách. Aj iní lacandónski bohovia, podobne ako starí mayskí, majú „pomnožný" charakter, keď sa zdanlivo nelogicky hovorí jedným dychom o jednej bytosti a súčasne o viacerých. Xtabai, podobne ako Kisin, nemajú žiadny kult. Nad osadou Nahá sa nachádza jaskyňa, kde údajne žijú, súčasne je ich však možné stretnúť kdekoľvek v pralese, zvlášť pri veľkých stromoch – *ceibách*. Lacandóci majú zo Xtabai menší strach ako z Kisina. Obávajú sa ich iba muži, aj to hlavne pri plnení svojich rituálnych povinností. Logicky sú potom najväčšiemu nebezpečenstvu vystavení *toohilovia* – náboženskí vodcovia. A skutočne, kým ostatní muži mali o Xtabai len hmlistú predstavu, António sa s nimi údajne už viac ráz osobne stretol. Ich lascívnosti a dobrodružstvá s nimi mi opisoval veľmi živo, ako vlastné zážitky, s veľkým osobným nasadením a presvedčivosťou.

Božstvo Xtabai je etymologicky zjavne odvodené od poklasickej mayskej bohyne Ixtab, niekedy označovanej aj ako Ixtabai,[51] pričom sufix *-ai* indikuje v mayčine dynamiku, akciu. Termín Ixtab sa potom prekladá ako zloženina *ix* – feminínny prefix, v tomto kontexte sa môže prekladať aj ako „pani", *tab* – „povraz, lano upletené z kôry stromu". Spolu teda Pani Povrazu. Xtabai má rovnaký preklad, len namiesto *-ix* tu ide o veľmi rozšírený stiahnutý tvar -x a pridaný akčný sufix *-ai* nám dáva doslovne výraz: Pani „Povrazujúca". Teda „Tá, ktorá dáva povraz". Je do istej miery záhadou, aké božstvo vlastne Ixtab v poklasickom období reprezentovala. Landa o nej hovorí, že bola božstvom samovrahov.[52] Zdanlivo to dosvedčuje aj jej

50 S. R. D. Bruce, „Jerarquía Maya...", 97.
51 *El Libro de los Libros de Chilam Balam...*, 177.
52 D. Landa, *Relación...*, 65.

ikonografická podoba v *Drážďanskom kódexe*, kde je na strane 53 vyobrazená ako obesená žena.[53] Napriek tomu, že je vďaka citátom pramenného Landovho textu táto interpretácia veľmi rozšírená, dovolím si o nej zapochybovať. V prvom rade nemáme okrem tejto zmienky najmenší dôkaz, že by pre Mayov mala samovražda nejaký osobitný význam, čo samostatné božstvo samovraždy akiste predpokladá. Nepotvrdzujú to archeologické nálezy, epigrafia, ani koloniálne tradície Mayov, ktoré boli podrobne analyzované etnografmi. V hodnotovom systéme Mayov mala síce veľkú hodnotu obeť, ale nie samovražda. Pri dnešnom stupni vedomostí by sme už dávno museli naraziť na stopu, ktorá by túto domnienku potvrdzovala. Ani Lacandónci, kde Ixtab stále žije v podobe Xtabai, o samovražde nič nevedia. V ich tradičnom hodnotovom systéme, ktorý ešte stále nie je ovplyvnený kresťanstvom, sa akt samovraždy nachádza skôr na negatívnom a poľutovaniahodnom stupni, než aby bol v akomkoľvek zmysle božským činom. Na druhej strane možno argumentáciu oprieť o samotné kódexy, kde sa vyskytuje väčšie množstvo bytostí obesených na povraze; vtáky, ba dokonca aj jelene. Určite by sme však z toho nevyvodzovali, že jestvovalo božstvo obesených vtákov alebo obesených jeleňov. Skôr je pravdepodobné to, že symbolický význam treba hľadať v samotnom obesení, a nie v dobrovoľnom ukončení života povrazom, čo je mimochodom implantát z nášho kultúrneho kontextu. Do svojho textu ho najskôr uviedol Landa práve na základe ikonografie a nepochopenia obrazového myslenia, ktoré s takouto symbolikou pracovalo. Treba vidieť aj to, že obesená Ixtab sa nachádza v lunárnych tabuľkách *Drážďanského kódexu*, čo už jasnozrivého Thompsona viedlo k úsudku, že Ixtab by mohla byť lunárnou bohyňou podsvetia.[54] Teda bohyňou, ktorá vládne Lune v čase, keď sa nachádza v podsvetí (počas dňa). Jeleň a vták obesený na povraze poukazujú na to, že obe tieto solárne zvieratá mohol postihnúť rovnaký osud ako Ixtab. Znaky pre zatmenie, ktoré sa objavujú práve v tomto kontexte, znázorňujú skôr to, že tu ide o zatmenia Slnka, na lunárnych tabuľkách zase o zatmenie Mesiaca. Ixtab nám tu teda vystupuje ako hrozivá pani zatmenia Mesiaca a pani Mesiaca v podsvetí. Je to rozhodne podloženejšia interpretácia, než tá o bohyni samovrahov. Naviac lacandónska Xtabai ako manželka božstva smrti Kisina v podsvetí by bola skutočne jej dôstojnou epigónkou. Bez ohľadu na jej zdémonizované, zvodné, no smrtonosné epifánie potulujúce sa po Lacandónskom pralese.

Týchto jedenásť bohov pochopiteľne ani zďaleka nevyčerpáva celý lacandónsky panteón. Ten obsahuje niekoľko desiatok bohov a jeho komparatívna analýza by zabrala hrubú knihu. Vybral som sem však božstvá v zásade

53 J. E. S. Thompson, *A Commentary on the Dresden Codex...*, 53.
54 J. E. S. Thompson, *Historia y religión de los Mayas...*, 365.

podľa troch kritérií. Prvým bolo, aby išlo o božstvo, ku ktorému mal *toohil* António osobitný vzťah a často o ňom rozprával, ďalej išlo o to, aby to bolo pokiaľ možno božstvo, ktoré je skutočne v centre kultu alebo sa s ním spája aktívny náboženský život a tretím kritériom bolo, aby pojednanie o ňom prinieslo niečo nové, čo doposiaľ zanedbali alebo nepreskúmali moji predchodcovia. Z týchto dôvodov som tu napríklad neanalyzoval božstvo smrti Kisina, pretože jeho identita s rovnomenným poklasickým Kisinom je spolu s jeho identickými funkciami dostatočne známa. Rovnako som tu nespomenul dôležité božstvo dažďa menom Mensäbek, ktoré je však, okrem nového mena, ktoré by sme mohli preložiť ako „Prachotvorca", prakticky vo všetkých ukazovateľoch identické so svojím známym poklasickým náprotivkom – Chacom. Z iného dôvodu sme tu nehovorili o božstve písma a maľby, ktorého Lacandónci uctievajú pod menom Tzibatna. Hľadanie jeho mayského náprotivku cez klasickú kastu pisárov nazývaných *ah dzib*, až po opičieho pisára Hun Chouéna by bolo vzrušujúce a prinieslo by určité výsledky. Tzibatna však nepatril k božstvám, ktorým prejavoval osobitnú úctu *toohil* António, tak som ho zo zoznamu chtiac – nechtiac vypustil. Takto by som mohol pokračovať ďalšími božstvami, ale aj porovnaním rituálov, tvaru posvätných nádob, ikonografie, domov bohov, posvätných inštitúcií, sviatkov, obetí... Bola by to však práca ďaleko nad zámer tejto štúdie. Dalo by sa pochybovať napokon aj o jej osožnosti, keďže je pravdepodobné, že u dedičov starých Mayov nájdeme nevyhnutne mnohé z ich kultúrneho a náboženského dedičstva. Záležitosť však nie je ani zďaleka taká jednoduchá. Pozorný čitateľ si akiste všimol, že na mnohých miestach nám toto porovnanie pomohlo porozumieť viacerým transformovaným náboženským predstavám samotných Lacandóncov, napríklad božstvám K'akochovi, T'ubovi, Ak'inchobovi, Itzanohk'uhovi a Itzanovi, ktoré pre nás zostávali dosiaľ nepriehľadné. Presne opačne, lacandónske tradície, napríklad o Xtabai, Akne alebo K'ak'ovi nám zase pomáhajú rekonštruovať ich zahmlenú podobu z poklasického obdobia. Komparácia tu teda prináša ovocie na obe strany, vytvára akýsi most. Presne taký o akom hovorí mayológ David Freidel: „Spojenie medzi slovami a koncepciami minulosti a súčasnosti nám otvára zázračný most medzi svetom starých a súčasných Mayov".[55] Na oboch stranách je príliš veľa bielych miest, než aby sme si mohli dovoliť ignorovať jedinečnú príležitosť na ich čiastočné zaplňanie, práve takú, akú nám poskytuje konzervatívny svet lacandónskych bohov. Ani to by však nemalo byť naším konečným cieľom. Kľukaté cesty transformácií týchto bohov sú tu podstatne čitateľnejšie, než vo väčšine iných náboženských systémov. Z ich analýzy, ako už bolo naznačené v úvode, by mohol profitovať oveľa širší okruh bádateľov, než sú mayológovia...

55 D. Freidel, „Worlds Apart...", 53.

Obr. 7. António dom bohov nad osadou Nahá. Foto autor.

Na záver sa ešte na chvíľu vráťme k starému Àntóniovi. V období dažďov sa každý deň štverá do strmého svahu, aby vystúpil na vrchol kopca v džungli, kde si vybudoval z konárov a palmového lístia svoj veľký dom bohov. Založí na každom jeho konci oheň, na ktorý usilovne prikladá mokré drevo, ktoré striedavo dymí a striedavo zahorí jasným plameňom, podporovaným horľavým drevom *ta'te*. António tieto ohne denne zakladá, aby jeho bohom nebolo zima. Ich hlinené sošky sedia na polici bohov vedľa seba, ako u nás lastovičky na jeseň. António ich obskakuje, prihovára sa im a stále sa strachuje, či im je dosť teplo. Potom vytiahne rozkošnú malú drevenú lyžičku, vhodnú akurát tak pre bábiky, naberá do nej pokrm a vkladá ho bôžikom do ich hlinených, miestami hrozivo rozďavených úst. Bohovia nesmú zostať hladní. Potom im spieva piesne a hľadí pritom z vrcholu kopca do diaľky, kde sa až kam oko dovidí, rozprestiera dažďový prales.

Tento dovetok tu nepíšem len preto, že už je zase obdobie dažďov a som si istý, že táto scenéria sa odohráva so železnou pravidelnosťou každý deň. Píšem ho preto, aby bolo nado všetku pochybnosť jasné, že bohovia, o ktorých sme tu pojednali, sú živí. Aspoň tak to cíti a vidí António. Nemyslím, že by bolo potrebné sa s jeho názorom stotožniť. Je to však zaručene jeden z rozmerov skúmania náboženstva, ktorý zvykneme ignorovať.

Poznámka k transkripcii:
V celom texte je použitá španielska transkripcia, ktorá je však prispôsobená niektorým zvláštnostiam indiánskych jazykov. Výrazy z nahuatlu sú prepisované štandardne španielsky. Mayské výrazy, ktorých je väčšina, rešpektujú dôsledne španielsky prepis iba v prípade názvov etník a geografických názvov. V názvoch bohov a v ďalšej terminológii sa namiesto *c* a *qu* (pred e, i) píše vždy *k*, ktoré sa číta ako „k". Ďalej sa v mayských výrazoch *tz* číta ako naše „c", *x* ako naše „š", *y* ako naše „j", *z* ako naše „s", *w* ako anglické „w", a *ch* ako naše „č". Apostrofy označujú v maýčine glotalizované hlásky. V prípade transliterácie z klasických hieroglyfov a prepisov z niektorých poklasických písomných záznamov, nebolo vždy možné glotalizáciu jednoznačne určiť.

SUMMARY
Antonio's Lacandon Pantheon and the Ancient Maya: A Comparative Study.

The study is based on the field work of the author among the Lacandon Maya in Chiapas, Mexico, in the years 1999 and 2000. The most important informator of him was the religious leader – *toohil* of the northern Lacandons in the community Naha – Chan K'in Antonio. The study deals with his interpretation of the recent pantheon of the not christianized Lacandons. The author is focused on the iconography of gods, myths, folk etymology of their names, context of rituals and ceremonies, but also marginal notes and commentaries mentioned by Antonio in his descriptions. Following this structure the author further disscuss 11 deities, chosen from the far more numerous Lacandon pantheon on the base of their importancy according to Antonio himself. In fact they are the deities preferred by Antonio, nevertheless they play also animportant role in the universal Lacandon pantheon as a whole. In the first part of analysis each of gods is characterized in detailes. In the second part the author searches his pendant in the pre-Columbian sources. The comparison stands upon the traditional approach in this branch introduced by A. M. Tozzer at the beginning of the 20th century and the results of comparative research of Robert Bruce from the second half of the 20th cetury.The author uses also results of own systematic researches combining them with rich consequences of classic and postclassic Maya religion research, which during the last decades turned a new light on some previously accepted facts and brought also many new details. The author's comparative effort brings a double benefit: primarily it helps to understand better some miscelanious Lacandon deities, as for instance K'akoch, T'ub, Ak'inchob, Itzana, Itzanohk'uh; secondly the analysis of Lacandon god K'ak or goddesses Akna or Xtabay helps to interpret their too obscure antecedens from the postclassic period. In this connection the author stresses the fact that in such a comparison we face a bridge between the present and past time; this is aunique opportunity to remove white places on both sides. At the very end the author turns attention to the necessity to study Lacandon gods in their dynamic not static context. The Lacandons as a relatively izolated community with quite transparent processes of transformation could serve as a suitable laboratory for the searching of religious change in internal closed polytheistic systems at all.

Oddelenie religionistiky – Katedra etnológie FF UK MILAN KOVÁČ
Gondova 2
818 01 Bratislava, Slovensko